

Bagir Kwiek

Sveriges läsambassadör 2020–2021

Öppna en bok och ge barnen hela världen

Jag älskar att läsa, jag älskar känslan av att byta blad i en bok och få läsa de där första raderna. När man helt plötsligt ger sig in i en annan värld av känslor, platser och får träffa människor så helt komplett olika en själv men ändå så lika.

Att få läsa om äventyr, kärlek och få leva sig in i någon annans värld, det är en av de mest fantastiska uppfinningarna som vi människor kommit på. Böckerna är en av de mest fantastiska gåvor som vi har fått och som vi kan lämna efter oss. Därför bör vi försöka dela med oss av denna fantastiska upplevelse till nästa generation.

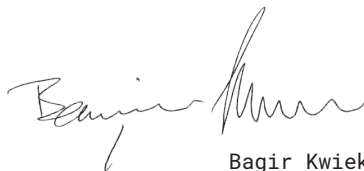
Att krypa upp med sitt barn i soffan eller att få ta den där stunden tillsammans och få dela en historia med dem är bland det bästa man kan få uppleva. Alla frågor de ställer och hur de lever sig in i sagornas värld, skratten och spänningen de upplever tillsammans med dig ger oförglömliga minnen och stimulerar deras fantasi.

Vid varje vändning av en sida i en bok så öppnar man upp världen för dem och den blir både stor och otroligt liten. Mellan dessa rader finner de mod, empati,

mänsklighet, glädje och framför allt en gränslös värld fylld av de mest fantastiska fantasierna som någonsin skrivits ner.

Bland mitt folk finns fantastiska berättelser och fantastiska berättare som har skänkt oss timmar av upplevelser och som väckt vår nyfikenhet när vi var barn. Det är den gåvan vi måste lämna över till våra barn, en nyfikenhet som väcker frågor och tankar som berikar dem. Lyckas vi göra detta så lämnar vi efter oss en otrolig gåva, en gåva som även vi fick från generationerna innan oss.

Så läs... läs för dina barn, följ med dem till ett bibliotek, öppna en bok och ge dem hela världen.

Bagir Kwiek

För allas läslust

Bagir Kwiek är Sveriges femte läsambassadör i ordningen, och han innehar uppdraget i två år, 2020–2021. Läsambassadörens uppdrag handlar om att sprida läslust och verka för att alla ska få samma möjligheter att hitta fram till litteraturen. Den här gången är läsambassadörens främsta fokus minoriteten romer. Bagirs önskan är att den muntliga romska berättartraditionen, framförallt äldre romers historier, tas tillvara och skrivs ned.

Om Bagir Kwiek

Bagir Kwiek är 49 år och bor i Göteborg. Han har närmast arbetat som samhällsvägledare på Romano Center, och tidigare har han bland annat initierat den prisade utställningen *Vi är romer!* (2013).

Tillsammans med Monica Hirschberg har han även skrivit sagoboken *Det som gick det som inte var* (2016) och arbetat med dokumentation av romska vittnesmål från Förintelsen. Bagir deltar med en berättelse i antologin *Den ohörda historien – romska och resandeberättelser*.

Tidigare läsambassadörer

Johan Unenge, 2011–2013
Barn- och ungdomsboksförfattare. Samarbetade mycket med idrottsföreningar, särskilt fotbollsklubbar.

Johanna Lindbäck, 2013–2015
Ungdomsboksförfattare, gymnasielärare och bokbloggare. Vände sig främst till skolvärlden.

Ann-Marie Körling, 2015–2017
Skribent och inspirationsföreläsare. Vände sig mot förmedlare såsom lärare, föräldrar, fritidspersonal och bibliotekarier. Producerade podden "Läs för livet" som en del av uppdraget som läsambassadör.

Johan Anderblad, 2017–2019
Programledare, exempelvis Bolibompa. Checkade in på oväntade platser och förändrade bilden av vem som är en läsare. Använde Instagram för att sprida sina möten med läsfrämjare.

Romska läsambassader

Bagir Kwiek bjuder in svenska folkbibliotek till att bli romska läsambassader. Syftet är att stötta biblioteken i deras arbete med att vidareutveckla deras verksamhet kring nationella minoriteter, särskilt minoriteten romer. Bagir betonar bibliotekens betydelse:

– Jag har alltid älskat bibliotek och ofta sett dem som en oas av kunskap, en plats där alla är välkomna oavsett ålder, kön eller social status. Biblioteket var och är en plats där kunskap är tillgänglig för alla. Därför är det en viktig del av vår demokrati och en byggsten för att få ett jämlikt samhälle, tillgängligt för alla.

Läs mer om romska läsambassader:
kulturradet.se/romskalasambassader

Romska förebilder

På Kulturrådets webbplats lyfter Bagir Kwiek fram romska förebilder, till exempel författare eller andra personer, som kan fungera som positiva förebilder framför allt för romska ungdomar. Han menar att det är viktigt att lyfta förebilder, eftersom dessa personer ofta har hamnat i skymundan i berättelsen om det romska folkets historia. Bagir berättar om bland andra den romska poeten Papusza, författaren Mateo Maximoff, Rosa och Katarina Taikon och Ian Hancock som har skrivit och medverkat i otaliga böcker om romska språket, kulturen och historia.

”Fantasin är
ett bra ställe
att vara på,
där finns inga
begränsningar”

Bagir Kwiek

**Med
mycket
i bagaget**

Ett samtal mellan Bagir Kwiek och Carina Fast

Bagir Kwiek delar med sig av ett minne från sin barndom:

– Mina första minnen är när vi satt samlade vid husvagnarna och våra äldre började berätta. Min farmor var en sträng kvinna men hon var en otrolig duktig berättare. Hon fångade vår fantasi med sina berättelser om sin barndom på resande fot genom Ungern, Jugoslavien, Rumänien och Österrike.

– Speciellt spännande var hennes historier om Babajagi – en häxliknande varelse som skrämde upp hästarna och stal små barn som inte lyssnade på sina föräldrar. Berättelserna förvandlades till bilder som man kunde leva sig in i som barn.

Som läs- och skrivforskare blir jag nyfiken. Vad betyder den här och liknande situationer som Bagir var med om som barn, för hans vägar in i skriftspråket?

Vägarna in i skriftspråket ser olika ut

Många barn börjar utforska skriftspråket långt före skolåldern. När de involveras i läs- och skrivaktiviteter med andra börjar de förstå läsandets och skrivandets funktion och mening. I svensk och internationell forskning talar man om "emergent literacy", alltså ett läsande och skrivande som växer fram.

Vägarna in i skriftspråket kan se mycket olika ut. I Bagirs exempel så varken läser eller skriver han. Men han lyssnar. Att kunna lyssna är centralt vid all inläring. Många barn behöver träna på att lyssna. Då kan en berättelse som fångar deras uppmärksamhet vara ett sätt.

– Berättelserna förvandlades till bilder, säger Bagir.

Forskning visar att ju bättre man kan se en inre bild framför sig när man lyssnar till eller läser en berättelse, ju bättre förståelse får man av texten. Svårigheter med att kunna visualisera en text framhålls ofta som en orsak till att många barn och ungdomar har svårt med sin läsförståelse.

Bagir berättar hur de satt ute mellan husvagnarna eller inne i finrummet i lägenheten och berättade:

– När vi var tonåringar brukade vi skratta och säga att det var som på centralstationen. Folk kom och gick. Så började någon berätta om vad han eller hon gjort under dagen. Det växte och växte, och man satt spänd och väntade. Men det kunde också vara en legend eller en saga. Sagorna började alltid med "Det var en gång, det som inte var." Vi lärde oss tidigt att uppträda och berätta för andra.

Alla människor bär på en berättelse

Alla människor bär på mer eller mindre dramatiska berättelser om sig själva. Även barn. När barn möter intresserade lyssnare stärks deras identitet: "Jag är en som har något viktigt att berätta."

Att berätta för andra är också vad författare gör. Vi förväntar oss att barn ska göra det när de skriver i skolan. Forskning visar att barn som varit med om att berätta muntligt har ofta lättare för att också göra det skriftligt.

Bagir berättar:

– Från vårt sätt att berätta så finns det alltid lektioner om livet med. Men vi lärde oss också att argumentera. Många berättelser som vi hörde hade en form av dilemma som ledde fram till en dis-

Foto: Kulturrådet

kussion. Alla fick säga sin mening. Barnen drogs med och fick träna sig i att tala inför släkten. Vi tränades i "politika", alltså argumentation, som är ett viktigt inslag i vår kultur.

Det borde vara en god grund inför skolans undervisning, tänker jag. I "Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet" (Lgr11) står att det är viktigt att eleverna är med om "vardagliga moraliska dilemman" och "analys och argumentation utifrån etiska modeller."

Jag frågar Bagir hur det var med högläsning. Han svarar:

– Nej, det hörde jag aldrig! Jag kan inte komma ihåg att någon någonsin läste högt.

Den engelske literacy-forskaren David Barton menar att barn socialiseras in i skriftspråket främst av sina föräldrar, syskon och andra närstående. Bagir håller med:

– Jag har två äldre systrar som började skolan ett par år tidigare än jag själv och jag var ofta på dem för att tvinga dem att lära mig läsa. Till slut gav de med sig till sin jobbiga lillebror och ganska snart så kunde jag läsa. Sen dess har böckerna alltid funnits vid min sida.

Och hur var det med sånger? De kan ju också vara en väg in i skriftspråket. Bagir berättar:

– Sånger framfördes framför allt vid fester. Då hade de äldre en speciell roll, för de sjöng en sång som också var en berättelse. Min farfarsfar påbörjade den här sången. Nästa generation tog vid och la till sin historia och sen fortsatte nästa generation. Det är vår form av historieberättande. Det var min pappas roll att sjunga sången. Han kunde sången från många generationer tillbaka.

Att höra en text är något annat än att se den, menar Bagir:

– Min pappa, som bara gått i skolan ett par år, samlade på böcker om allt han tyckte var fascinerande. Jag brukade ofta titta i böckerna om allt från diamanter ursprung till stenåldersmänniskor. Böckerna hade mycket bilder som var intressanta att titta på.

I internationell läs- och skrivforskning talas ofta om att "visual literacy" är viktigt för ett barns läs- och skrivutveckling. Det innebär förmågan att tolka och finna mening i den information som presenteras i bilder och symboler.

Det romska språket är som en karta

Vi fortsätter vårt samtal, och jag ber Bagir berätta om sitt modersmål:
Vad är romanes?

– Romanes är vad vi romer själva kallar vårt språk, oavsett dialekt eller variation. "Vorbis romanes?" ("Talar du romanes?") brukar man fråga någon som är rom eller när man undrar om dom själva är romer. Själva språket har samma grund, och många av de olika variationerna har väldigt många gemensamma ord som gör det ganska enkelt att göra sig förstådd, var man än i världen träffar någon som talar romanes.

– När vi var yngre brukade vi ofta se indiska filmer och häpnade över hur mycket vi förstod av filmens dialog. Ursprunget till det romska språket är ett gammalt hinduiskt språk som heter sanskrit, och på grund av att romerna levde isolerat i utkanterna av samhällena så lever språkets grund kvar än i dag. Språket utvecklades till olika varietéer beroende på vilket land man levde i, för man lånade ord från språket i just det landet.

– Det romska språket är som en karta över romernas resa från Indien till Europa. Man kan hitta persiska, armeniska, grekiska och mycket rumänska eller latin i vårt språk. Jag älskar vårt språk och tycker det är jättespännande att finna ord i vårt språk från hela världen. För mig betyder det faktum att vi har så många låneord att vi har en öppenhet gentemot andra kulturer och inte är rädda för att låna från andra språk. Det gör vårt språk rikt, och vi har lätt för att lära oss nya språk.

– Hur var det då med språket under din uppväxt?

– Mina föräldrar var från två helt

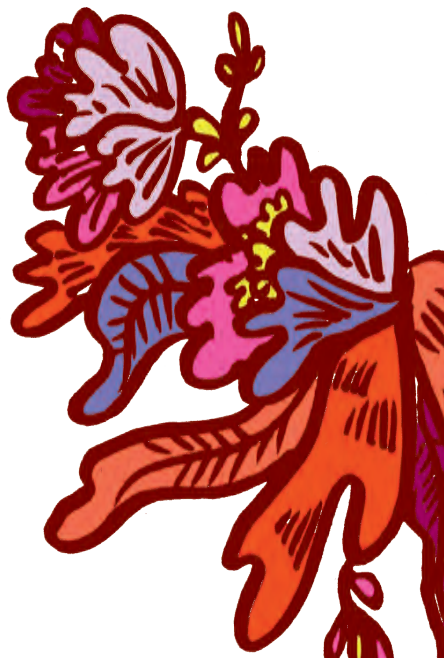
olika romska grupper med separata kulturer och religioner. Pappa kallade mammas sida för "xoraxaj", som betyder orientaliska romer. Jag kommer ihåg att jag tyckte att det ordet var så vackert. Men mina föräldrar var ändå överens och gav oss barn en rik uppväxt och vi fick möjlighet att se två helt olika sidor av "romanipen", alltså romsk kultur.

– Men på vilket språk uttryckte ni känslor?

– För det mesta på romanes, utom när jag och mina syskon blev arga på varandra. Då sa vi det på svenska så att mamma och pappa inte skulle förstå. Kärleksfulla ord var på romanes.

– Var ni bättre än era föräldrar på svenska?

– O, ja. I många år. De klarade sig i samhället men de pratade inte flytande. Min systerdotter sa: "Mamma svär på serbiska, skäller på romanes och pratar svenska."

Skolan tog inte vara på kunskaperna

Men hur var det i skolan? Om man tänker sig den lilla killen på 10 år, som har så mycket med sig i sitt bagage: att kunna lyssna, läsa, berätta och argumentera, tolka bilder och fantisera. Allt detta framhålls som viktigt i Lgr11.

– Berätta! Hur var det?

– *Det var jättesynd om det barnet. På lågstadiet gick det an. Jag gick i en serbokroatisk skola. Vi hade en lärare med sträng disciplin. Han var en gammal kommunist. Sen började jag i en vanlig mellanstadieskola. Där fick jag verkligen möta hatet för att jag var zigenare, som man sa på den tiden. En fröken speciellt, visade verkligen sitt hat, rätt ut.*

– *Jag blev också otroligt mobbad av de andra barnen. Jag gick hemifrån men det knöt sig i magen när jag närmade mig skolan. Så jag tappade verkligen intresset och ville inte ha något med skolan att göra. Det tog många år att bearbeta det oförklarliga hatet.*

– Hade du någon användning av det du kunde?

– *Aldrig! Vad jag minns.*

Den franske sociologen Pierre Bourdieu hävdar att så snart ett barn träder in i förskola eller skola blir det automatiskt indraget i en kamp om att få tala. Det finns alltid ett styrkeförhållande där

den enes ord inte är lika mycket värda som den andres, och denna kamp förekommer i allt samspel människor emellan, menar Bourdieu. Vi lär oss aldrig språket utan att samtidigt lära oss villkoren för hur detta språk accepteras.

Det borde vara en av svensk skolas största utmaningar att se till att barn är jämställda och värderas lika då de stiger över tröskeln till förskola och skola, tänker jag.

Man lär från generation till generation

Bourdieu talar om hur varje människa är en länk i en kedja. Man får saker med sig från föräldrar och tidigare generationer, och man ger det vidare till sina barn. Han talar om vanor ("habitus") som är inristade i kroppen. Det är allt från vad man äter, hur man klär sig etc. Bourdieu säger att det kan vara svårt att bryta mönster.

– Hur är det för dig? Känner du igen dig i Bourdieus beskrivning?

– *Ja, det känner jag igen. Mina barn växer upp med berättande. Det är en del av deras liv. Något annat som jag för över till mina barn är respekten för de äldre. Det är oerhört, oerhört viktigt. Du tilltalar inte äldre människor på ett dåligt sätt. Du måste lyssna på äldre till dom har pratat färdigt.*

– *En sak som jag vet att jag försöker bryta när det gäller mina barn är när jag tänker på hur mina systrar hade det. Könrollerna är väldigt starka bland romer, så förväntningarna på mina*

systrar var: "Ni ska gifta er och skaffa barn." Det var deras väg i livet. Det vet jag att jag har gjort mycket för att bryta. Men det är inte alltid lätt.

– Skiljer sig dina barns uppväxt från din?

– *Ja, det är förändrat. Det är inte som det var förut. Då var man mer beroende av varandra. De flesta jobbade inte, utan man försörjde sig genom att resa runt. Då hade man mer kontakt med varandra, medan i dag så har den bilden förändrats. I dag jobbar de flesta romer och då hinner man inte ha samma kontakt som tidigare. Så jag kan säga att mina barn har mindre av den gemenskapen som vi hade.*

– *Men på många sätt är det mycket som är lika också. Mina barn har inte vänner från majoritetssamhället utan det är bara familjen och kusiner och mostrar och fastrar. Det är väl nån skyddsmekanism som vi fortfarande har kvar.*

Berättelserna skapar trygghet

Bagir berättar hur hans familj och några andra familjer en natt blev överfallna av ett gäng raggare när de stod med sina husvagnar på en parkeringsplats. Barnen var väldigt rädda, för raggarna kastade sten på vagnarna. Då flyttade de vagnarna, ett tiotal, till ett fält längre bort och ställde dem i en ring med bilarna runt vagnarna. Sedan samlades alla runt en stor eld i mitten.

– *Det var skrämmande men kändes ändå tryggt att få känna värmen av både eld och våra äldres spännande berättelser.*

– Har du någon älsklingsberättelse?

– *Min absoluta favorit är den om de förälskade bergen som finns i sagoboken "Det var en gång det som inte var". Den är både poetisk och*

spännande och handlar om pojken som räddade sin mamma från säker död med hjälp av vatten, så rent av bergens kärlek. Den berättelsen har jag alltid älskat.

Carina Fast är doktor i pedagogik med speciell inriktning mot barns läs- och skrivinlärning. Hon har skrivit en rad böcker i ämnet bland andra Literacy – i familj, förskola och skola. Studentlitteratur, 2008/2019 och Läslust i hemmet – så stödjer du ditt barns skriv- och läsutveckling. Natur & Kultur, 2015.

Foto: Kulturrådet

En berättarskatt att upptäcka

Att få lära sig läsa, skriva och berätta är en mänsklig rättighet. Detta har dock inte varit självklart för alla barn eller folkgrupper runt om i världen genom historien, inte heller för romska barn i Sverige. Den här artikeln har fokus på den romska berättarskatten och att berättelserna måste tas till vara.

De romska berättelserna har genom historien varit muntligt överförda mellan generationerna, och i dag finns ett stort behov av att nedteckna de äldres livserfarenhet och berättelser. Men i dagens tidevarv är det mycket som konkurrerar om vår tid och vårt fokus; minoritetsfrågor som denna riskerar därför att hamna i skymundan och måste främjas, belysas och tas tillvara åt kommande generationer. Detta är även lagstadgat i både minoritetslagen och skollagen.

Begränsad tillgång till skola

Den allmänna skolplikten infördes i Sverige 1842 för "svenska flickor och pojkar", som det stod i lagen. Men svenska romer fick i praktiken tillgång till utbildning först i mitten av 1960-talet! Det innebär att majoritetsbefolkningen har cirka 120 års försprång inom utbildningssfären. Det finns än i dag en del som ifrågasätter att romer och utbildning hänger ihop. Ofta förknippas romerna med myten om att vilja vara kringresande och vandra från stad till stad. Men det livet har inte varit ett fritt val; romer fick inte möjlighet till fasta bostäder förrän på

1960-talet. Detta gällde dock inte resande romer utan de var bofasta och en del av samhället på ett helt annat sätt än romer. De gick även i skolan. Christina Rodell Olgaç, docent på Södertörns högskola, skriver om minoriteten romers situation i kapitlet *Sverige, skolan och de fem nationella minoriteterna: från monokulturalitet och enspråkighet till interkulturell pedagogik och social rättvisa* som ingår i antologin *Perspektiv på interkulturalitet* (Södertörns högskola, 2020, 1, s. 85–109).

Majoritetsbefolkningens försprång

Så varför finns det jämförelsevis få romer som genomgått gymnasiet och fortsatt till högre utbildning? Ett svar på det är just det försprång som majoriteten har. Konsekvenserna av det långa uteslutandet av rätten till utbildning är förödande på bred front. Jag har mött ett flertal framför allt äldre romer som inte kan läsa. Else-Marie Molitor, eller Molly som romerna och många andra av hennes vänner kallar henne, var lärare på 1960-talet. Hon berättar:

– För mig har det varit mycket menings-

fullt att arbeta med undervisning tillsammans med minoriteten romer, båda vuxna och barn. På sextioalet träffade jag en del vuxna analfabeteter, som det då kallades. Vår lokal var i Årsta men jag arbetade ofta uppsökande gentemot barn, oftast i deras hem. Konsekvenserna av att föräldrar inte kunde läsa och skriva ger återverkningar hos en del familjer.

Trenden har vänt

De senaste decennierna har trenden vänt och möjligheten att utbilda sig har ökat. Jag tänker att det i dag finns väldigt många goda exempel på personer från romska grupper som utbildat sig och arbetar inom ett stort antal olika yrken, och vi har fler akademiker än vad vi kan tro.

Problemet är mer den rådande antiziganismen och rädslan för vad som eventuellt kan hända om personen ger till känna att hen är rom. Antiziganismen skapar en rädsla att våga vara rom under sin studietid och under sitt arbetsliv, vilket Christina Rodell Olgaç beskriver i en studie från 2013. Där framgår att många barn förnekar sitt romska ursprung av rädsla för att bli bemötta på ett fördomsfullt sätt. I en studie från 2018 bekräftas den bilden, men yngre romer som intervjuas i studien vill numera vara mer öppna med sin romska identitet; äldre romer är fortfarande mer försiktiga på grund av tidigare fördomsfulla bemötanden. Källa: Rodell Olgaç, Christina. *Sverige, skolan och de fem nationella minoriteterna: fråmonokulturalitet och enspråkighet till interkulturell pedagogik och social rättvisa*, s. 99–100.

Att synliggöra minoriteten romer för majoritetssamhället är en av Bagirs förhoppningar med uppdraget som lärsambasador. Men framför allt vill han uppmuntra att ta tillvara det äldre romernas berättelser och att de ska nedtecknas.

Skrivarverkstäder har gett mersmak

De romska berättelserna kan till exempel främjas via skriververkstäder. I Göteborg har det funnits fyra skriververkstäder sedan 2015. Den första resulterade i en antologi, *Den ohörda historien – romska och resande berättelser*, och ytterligare en antologi planeras för närvarande.

Efter den första skriververkstaden inledde Författarcentrum Väst och den nationella kulturföreningen Sveriges Internationella Roma Filmfestival ett samarbete om de följande skriververkstäderna, där en skrivpedagog och en författare anlitas för att leda verkstäderna med tio deltagare från olika grupper från minoriteten romer. För att nå deltagare användes befintliga nätverk via sociala medier, mejl och muntligt. Vi träffades tio gånger per termin.

Träffarna gav gruppen mersmak och alla ville fortsätta med sitt skrivande. Dessutom skapades en härlig energi och samtliga gav uttryck för att de såg fram emot nästa träff. Många fantastiska berättelser har kommit fram om till exempel barndomen, den lyckade familjeresan, mötet med det oväntade, den starka romska kvinnan, kampen om existens och Förintelsen. Målet för deltagarna har varit en andra antologibok.

Vi måste skriva vår egen historia

För min egen del har ordet varit viktigt sedan mellanstadiet, när jag började skriva mina första dikter och upptäckte den positiva uppmärksamhet det gav. Genom åren har min strävan att få vara med och mobilisera skriververkstäder växt sig allt starkare, och min övertygelse har varit att vi själva måste kräva vår plats och själva skriva vår historia. Vi ska inte överlåta åt andra att skriva om eller åt oss.

Skrivarverkstäder är ett strukturerat och återkommande sätt att arbeta med berättandet, och det finns ett ramverk för berättelserna. Att få känna den gemensamma skaparkraften har betytt särskilt mycket för mig, och till alla som har och fortfarande

kanske tvivlar på att romer inte kan eller vill: Tänk så fel de har och framför allt vad de missar!

De romska barnens skrivarklubb – Le Glatenge Pen Club i Rinkeby

Författare och läraren Gunilla Lundgren i Stockholm har arbetat länge med berättandet och skrivit många böcker tillsammans med personer från olika romska grupper. Sedan 2014 har hon och skolbibliotekarien Sofia Lindblom vid Askebyskolan i Rinkeby tillsammans arbetat med en romsk skrivarverkstad i skolans bibliotek. Läs mer om detta i Gunilla Lundgrens artikel om skrivklubben.

Uppmuntra till skrivande!

Skrivarverkstäder och skrivarklubbar är två vägar att få ner berättandet på pappret, och målet med berättandet är att ta tillvara historien, samtiden, minnen och interaktioner mellan romer och icke-romer, bland annat i vardagen. Frågan är varför romska berättelser inte redan finns på bibliotekens hyllor i större utsträckning, eftersom så många uttrycker att romer har en rik kultur av sagor och berättelser. Bibliotekslagen (2013:801) anger att nationella minoriteter är en av bibliotekens prioriterade målgrupper.

Jag är säker på att det finns fler Katitzi-berättelser där ute, bland romer som inte fått de förutsättningar som krävts. Det som kan ha saknats är en kontinuerlig uppmuntran att fortsätta skriva, eller kanske att man inte vet hur ett bokförlag kan göras intresserat av ens bokidé. Det kan även handla om ett osynliggörande inom litteratursfären. Stigmabilden att romer inte vill eller kan är fortfarande starkt närvarande tänker jag.

Mentorskap en väg framåt

För att fler böcker av och med romer ska skrivas kan mentorskap vara en väg framåt, där man låter etablerade författare dela med sig av sina erfarenheter, vara med och ge tips och råd genom hela skrivprocessen. Med gemensamma krafter kunde vi då

bredda litteraturvärlden med den romska sagor- och berättarskatten.

Se möjligheterna i era barns drömmar, hjälp dem att förverkliga dem. Det börjar med att lära sig läsa och skriva, att få del av ordets makt.

Jag avslutar med författare Margaret Fullers citat: "I dag en läsare, imorgon en ledare."

Domino Kai

Foto: Jonas Hallqvist

Domino Kai är föreläsare, utredare, kulturproducent och aktivist. Han var fram tills förra året enhetschef på Romano Center i Väst. Domino har haft uppdrag på myndigheter på Diskrimineringsombudsmannen, Forum för levande historia och Regeringskansliet, som politisk sakkunnig på Europaparlamentet och på UR. Därtill har han arbetat med översättningar, skrivit böcker samt fotoutställningen, Rom = Människa, inom en snar framtid finns en e-fotobok till utställningen. Under nästa år lanseras Dominos romska kokbok. 2019 belönades han med Martin Luther King-priset.

Romska minoritetens språk

I Sverige har det funnits romer åtminstone sedan 1500-talet. År 2000 ratificerade Europarådets minoritetskonventioner. Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk infördes, den har ändrats och förstärktes 2019. En hel del har därför blivit bättre för minoriteten romer men mycket återstår för att förbättra situationen för minoriteten som består av olika grupper som sinns emellan kan vara mycket olika. Den 8 april är romernas högtidsdag, den firas världen över, romer är bosatt på många kontinenter men har inget eget land. Den 29 september firas resande romers högtidsdag.

Romska/romani/romanès

Inom minoriteten romer benämns språken på olika sätt, till exempel, romani chib, romska eller romanès. Det finns cirka 65 varieteter av det romska språket i världen. Cirka 15 av dem talas i Sverige till exempel arli, lovra, kelderash, resanderomani/svensk romani och finsk romani/kaale. Det finns flera olika stavningar och benämningar för varieteterna. Införlivande av nya ord har skett från länder där gruppen vistats i längre perioder, såsom persiska, armeniska, bysantisk-grekiska och från fler länder i Europa sedan 1300-talet.

Romers kultur och språk är tillsammans med övriga nationella minoriteters kultur och språk en värdefull del av det svenska kulturarvet. Att få lära sig sitt minoritetsspråk är lagstiftat men också en mänsklig rättighet. Sedan 2016 firas Unescos världsdag för romska språk den 5 november.

Domino Kai

Läs mer på Kulturrådets och Språkrådets webbplatser om minoriteten romer.

Resande – språk och historia

De resande är mer precis den grupp inom minoriteten romer som härstammar från de romanitalande familjer som invandrade till Norden och Sverige under 1500-talet och 1600-talet. De resande har under århundraden varit ett naturligt inslag i den svenska samhällsbilden och gruppens kultur och varietet av romani är starkt präglad av den långa historien i Sverige. I förhållande till det svenska upplevs resande därför inte som lika annorlunda som romska grupper vars historiska levnad varit utanför Sverige.

Fram till 1960-talet utgjorde resande cirka 95 procent av Sveriges romska befolkning, men trots det känner många i dag inte till de resande. En konsekvens av övergrepp och kränkningar, som ingick i en statligt förd "tattarpolitik" under 1900-talet, är att många resande inte röjer sin bakgrund för utomstående. Vissa röjer den inte

ens för den egna familjen. Svensk romani är de resandes varietet av romani. Som den i dag talas är den ett resultat av en flerhundraårig språklig tvåspråkig kontext, där talarna växlat mellan att tala romani och svenska. Varieteten är i dag en sammanflätning av de två språken och skiljer sig distinkt från de flesta varieteter, som i sin tur har sin särprägel från andra språk än det svenska.

Historiskt sett har berättarkonsten och berättelser varit centrala delar av kulturen. I romanen *För vad sorg och smärta* av Thom Lundberg beskrivs ett stycke svensk historia som är okänd för de flesta. Berättelsen börjar med Jönköpingskravallerna år 1498 då familjen Klosterman tvingas flytta till en ort i Halland. I romanen väver författaren in ord på romani

Avslutningsvis vill jag säga att ingenting väljer när, hur och till vad man

föds. Oavsett etnisk bakgrund borde alla barn som sätts till världen ha samma möjligheter, men det vet vi alla att de inte har.

Jon Pettersson

Jon Pettersson växte upp i en miljö som präglades av resanderomsk kultur. Den i dag starkt hotade varieteten svensk romani var då ett högst levande språk. Sedan 25 år tillbaka har han bedrivit fristående forskning med fokus på svensk-romsk historia och på romani chibs historiska utveckling. I dag verkar han bland annat som föreläsare och utbildare. Han är också ordförande för den romska organisationen Frantzwagner Sällskapet, som bland annat publicerar landets i dag enda periodiska romska tidskrift, Drabbrikan.

Lästips: Drabbrikan,
drabbrikan.se

De romska barnen gjorde mig till författare

År 1972 kom min första bok. Den handlar om Maritza, en statslös romsk flicka som bor i Rinkeby. Jag skrev boken tillsammans med tre romska tonårsflickor, nyligen anlända till Sverige från Spanien. Allt sedan dess har jag fortsatt att skriva böcker i Rinkeby, och sedan sex år tillbaka driver jag en skrivarverkstad, De romska barnens skrivarklubb – Le Glante Pen Club, i stadsdelen.

Att skrivarklubben överlevt i så många år beror på det goda samarbete jag har med Askebyskolans skolbibliotekarie Sofia Lindblom. Barnen och jag träffas alltid på skolbiblioteket under skoltid.

Det är Sofia som organiserar våra möten och hon deltar engagerat i arbetet. Barnen är i olika åldrar, från sex till tolv år, de går i olika klasser, kommer från olika romska grupper och talar olika dialekter, några är muslimer, andra ortodoxa, katoliker eller pingstvänner. Ibland kommer bara två–tre barn, ibland sex–sju. Under åren har 26 barn medverkat. Sofia och jag arbetar med flexibilitet och vi tar hänsyn till både barnen och deras lärare. Kanske behöver ett barn plugga matte, ett annat har stor skolfrånvaro, ett tredje ska med klassen på utflykt, ett fjärde vill inte missa slöjdlektionen. Vi moraliserar aldrig, vi arbetar med de barn som dyker upp och barnen kommer till skrivarklubben med stor glädje. De längtar efter våra träffar, och en flicka, Felicia, som började i skrivarklubben när hon var 12 år vill inte sluta fastän hon nu går på gymnasiet.

Jag fortsätter träffa henne, nu på café, och hon har varit betydelsefull i arbetet med vår senaste bok *Min mamma är en ängel*.

Det är vår fjärde bok i en serie och den är inspirerad av Pippi Långstrump. Boken handlar om vänskapen mellan en rumänsk romsk flicka som kommit till Sverige för att tigga och en romsk flicka i Rinkeby. De två flickorna är jämngamla, de är romer, men de lever helt olika liv. Angelica från Rinkeby bor i radhus tillsammans med sin stora kärleksfulla familj, Flori Luminiza från Rumänien har varken föräldrar eller ett hem. Att arbeta med detta manus krävde många omskrivningar.

Föregångaren till boken var en radioföljetong, *Pippi i Rinkeby*, som barnen och jag skrivit i fem delar och som sändes i Sveriges radio 2018 på alla de fem nationella minoritetsspråken. Serien väckte stor uppmärksamhet och jag överstes av föraktfulla mail. Hur kunde jag skända Sverige så? Jag var en fosterlandsförrädare! Placera Pippi i *Rinkeby*!! Bland alla muslimerna och romerna, ja *utlänningarna*! Hatade jag allt svenskt? I början svarade jag på mejlen och förklarade att jag älskade både Sverige och Astrid Lindgren, men i längden tog det för mycket tid och kraft. Min målsättning blev endast att skydda barnen från den negativa uppmärksamheten och tack vare att vi även fick många positiva mejl och brev lyckades det.

Skrivarklubben vill både glädja och oroa

Vår skrivarklubb är lika mycket en diskussionsklubb som en skrivarklubb. Vi samtalar ivrigt om språk, religion och kultur, vi gör utställningar och vi brevväxlar med barn i Japan

och Rumänien. Det är jag som är sekreteraren och håller i pennan men vi formulerar våra texter tillsammans. Vi arbetar engagerat med att hitta lösningar på hur vi ska uttrycka oss. Det innebär inte att vi försöker beskriva en enda stor sanning, vi tar upp olika delar av livets glädjeämnen och svårigheter och vi hoppas att våra böcker ska både glädja och oroa läsarna.

Skrivarklubbens fyra böcker hör ihop, barnen som finns i böckerna är syskon. Alla böckerna är illustrerade av Amanda Eriksson. Två av böckerna är flerspråkiga, på svenska och romska, samt på rumänska och romska. Att göra flerspråkiga böcker lockande och lätta att läsa kräver en särskild insats av formgivaren, där är jag tacksam över samarbetet med Arina Stoenescu. Det är även Arina som översätter våra böcker till rumänska.

Ett litet bibliotek i Bukarest

Anledningen till de rumänska upplagorna är att vi med hjälp av många ideella krafter har kunnat öppna ett litet bibliotek i Bukarest i Rumänien. När barnen och jag säljer våra böcker skänker vi pengarna till aktiviteter på biblioteket och till nya flerspråkiga böcker. Att hjälpa till att bygga upp "Barnens romska bibliotek" i den slitna förorten Giulesti skänker vårt boksäkapande både mening och stor glädje.

Gunilla Lundgren

En längre artikel av Gunilla inklusive en förteckning över böcker som Gunilla varit med att skriva finns på Kulturrådets webbplats.

Foto: Ulf Lundin

Gunilla Lundgren och Annika Lindgren tillsammans med de romska barnen i skriarverkstaden i Rinkeby.

Tips för att köpa in litteratur på romska och om minoriteten romer

I katalogen om litteratur på nationella minoritets-
språk finns en lista över skön- och facklitteratur på
olika romska varieteter. Katalogen är framtä-
gen av Kulturrådet med syftet att underlätta för
bibliotek och läsare att få tillgång till litteratur på
nationella minoritetsspråk. Urvalet har gjorts av
Umeå stadsbibliotek. Katalogen innehåller även
artiklar för inspiration och ökad kunskap. På
Kulturrådets webbplats finns en kompletterande
lista över litteratur om minoriteten romer. Ladda
ner på kulturradet.se/publikationer.

En läslusthälsning

En sakkunnigrupp med sex personer varav fem från minoriteten romer och en forskare inom läs- och skrivinlärning tillsattes i processen för att utse läsambassadören, 2020–2021. Gruppen är ett stöd för läsambassadören och bidrar med kontaktvägar till minoriteten romer. Vi bad de fem att översätta läslust eller liknande till deras egen varietet av romska/romanes/romani.

Sikjaveskokamiba

Domino Kai, Kaalé

Drago zela te ginaves

Angelina Dimiter-Taikon, Kelderash

Kammlepa te drabbla

Jon Pettersson, Svensk romani

Ginajimasko kamimo

Iren Horvatne, Lovara

Želja te čitine!

Abedin Denaj, Arli

KULTURRÅDET